

МЕТОД НАГЛЯДУ ЗА СТРАХОВИМИ КОМПАНІЯМИ ВІДПОВІДНО ДО РИЗИКІВ

У статті розглянуто модель нагляду CARMELS, яка успішно застосовується в західних країнах. Запропоновано модифікований метод нагляду за діяльністю страховиків, в основу якого покладено концепцію нагляду відповідно до ризиків; також розглянуто доцільність його застосування в Україні. Впровадження цього методу нагляду сприятиме концентрації ресурсів наглядового органу, спрямовуючи їх на компанії, в яких виявлено сфери високого ризику.

Вступ

Розвиток страхового ринку України відбувається в умовах переходу від державної монополії до ринкових відносин і, фактично, формується спочатку. Це потребує розробки довгострокової державної політики у цій сфері та її послідовної реалізації з урахуванням реалій перехідного періоду і курсу на інтеграцію до міжнародної спільноти. Світовий досвід переконує, що роль держави у перехідній економіці суттєво відрізняється від її ролі у суспільстві зі сформованими ринковими відносинами, стабільною законодавчою і правовою базами, розвиненим фондовим і страховим ринками. Деякі українські вчені вважають, що для нашої країни, економіка якої проходить перехідний період, регулююча і наглядова роль держави має бути посилена. Зокрема, дієвого, але виваженого втручання (законодавчого, економічного) потребує ринок страхових послуг із урахуванням особливої ризикованості в його діяльності та надзвичайної суспільної значущості [1].

Нині страховий ринок України розвивається стрімко й динамічно. В останні роки він характеризувався збільшенням кількості страхових компаній (з 224 в 1997 р. до 405 станом на 1 квітня 2006 р.) та стрімким зростанням обсягів валових та чистих страхових платежів. Спостерігалось підвищення питомої ваги обсягу страхових премій в обсязі ВВП.

Стрімка динаміка розвитку страхового ринку України висуває нові проблеми і має бути врахована у державній політиці. Насамперед це стосується реформування законодавчої діяльності, приведення законів та нормативно-правових актів зі страхової діяльності до міжнародних норм, тобто до вимог директив та рекомендацій Європейського Союзу, а також принципів та

стандартів Міжнародної асоціації страхового нагляду [2].

Слід зазначити, що страхова діяльність має специфічну рису, що відрізняє її від традиційних ринків товарів чи послуг. Так, зазвичай на традиційному ринку товари чи послуги і оплата за них надаються одночасно. На ринку страхових послуг вони розведені у часі. Страхувальник авансом платить кошти в обмін на послуги, які вірогідно будуть йому надані у майбутньому, а такий аванс має бути підкріплений певними гарантіями щодо здатності страховика виконати свої зобов'язання у майбутньому. З огляду на наслідки, що залишилися після перехідного періоду, який супроводжувався численними банкрутствами та шахрайствами, що пережив і досі переживає страховий ринок України, відновлення довіри населення до страхових компаній на сьогодні є найважливішим завданням [3].

Для відновлення довіри до страхових компаній необхідно забезпечити надійний захист інтересів споживачів страхових послуг, що, в свою чергу, потребує створення умов для функціонування та розвитку платоспроможного страхового ринку. Нині наступною актуальною проблемою, крім законодавчого реформування, що має вирішити державна політика розвитку страхового ринку, є впровадження ефективного нагляду за діяльністю страхових компаній з метою забезпечення їх фінансової стабільності.

Постановка проблеми

Важливою передумовою для захисту інтересів споживачів є посилення якості нагляду за діяльністю страхових компаній. Однією з найважливіших категорій, що характеризують діяльність страховиків, є платоспроможність. В економічній літературі специфіка поняття платоспроможності

для страхової організації полягає саме в особливостях формування як зобов'язань страховика, так і додаткових фінансових гарантій для виконання прийнятих зобов'язань, з огляду на ризики, характерні для діяльності страхових компаній [4]. Отже, нагляд за платоспроможністю страховиків є пріоритетним і включає ширші аспекти. Ефективний нагляд має гарантувати як платоспроможність страховиків, так і законність їхніх операцій, справедливість цін на страхові поліси і вчасну виплату страхових виплат, а також запобігати можливості шахрайства та відмиванню коштів, здобутих незаконним шляхом.

Організація контролю за роботою страхових компаній з боку держави має суттєве значення для стабільного функціонування страхового ринку. Це завдання в Україні покладено на державний наглядовий орган - Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України (далі - Держфінпослуг). Для запобігання банкрутства страховиків наглядовий орган визначає регуляторні засади та обирає методику здійснення нагляду. На сьогодні Держфінпослуг застосовує переважно метод нагляду, відомий, як нагляд за дотриманням вимог. Він є найбільш поширеним та базується на дотриманні страховою компанією встановлених законодавством низки вимог до нормативів, яким мають відповідати показники, що характеризують роботу страховика, як-от: вимоги до мінімального розміру статутного капіталу та інші. Проте слід зазначити, що метод нагляду за дотриманням вимог не гарантує завчасного попередження кризових явищ, які виникають у роботі страхових компаній, а констатує їх настання. Крім того, екстенсивний характер такого методу нагляду потребує значних людських ресурсів з боку регулятора для постійного контролю за дотриманням встановлених вимог кожною страховою компанією. З огляду на наявну кількість страховиків для України ця проблема є нагальною.

Не відкидаючи значущості вищезазначеного методу нагляду, нам слід шукати шляхи для того, щоб усунути його недоліки і використовувати новітні досягнення у цій сфері. Нині в Україні дослідження, в основному, зосереджені на моделюванні прийняття рішень та оптимізації стратегій усередині компанії. Водночас розробка методів державного нагляду за діяльністю страхового ринку, орієнтованих на ефективне виявлення та запобігання кризовим явищам, залишилася поза увагою останніх досліджень і публікацій. Відповідно актуальним стає аналіз наявних в інших країнах методів нагляду та можливостей їх адап-

тації до умов українського страхового ринку. Це і зумовлює мету дослідження.

Вирішення проблеми

Розвинені країни з ринковою економікою мають величезний досвід страхової діяльності, який суттєво відрізняється від досвіду, успадкованого Україною після розпаду Радянського Союзу. Усвідомлюючи важливу роль, яку відіграє сфера страхової діяльності у житті суспільства, вони [розвинуті країни] сформуливали принципи і методи нагляду за роботою страховиків. Ці методи не є консервативними, а постійно розвиваються, реагуючи на новітні виклики. При цьому різні країни застосовують різні методи та рівні жорсткості регулювання, що зумовлено різними умовами розвитку місцевого страхового ринку та історичними традиціями. З огляду на це, можна виділити два напрями у регламентації діяльності страхових компаній. Перший має ліберальний характер (Великобританія), другому притаманна жорстка регламентація правил діяльності з боку державного регулятора (Німеччина, США, Канада) [1, 3, 8].

Базою для нагляду за фінансовим станом страхових компаній є фінансові коефіцієнти [4, 5, 6]. На початку 1970-х років Національна асоціація регуляторів страхового ринку США тестувала сотні фінансових коефіцієнтів і визначила, що для виявлення ознак неплатоспроможності та негативних тенденцій фінансового становища страховика достатньо лише декілька коефіцієнтів. Моделі нагляду, що передбачають використання таких коефіцієнтів, успішно застосовуються органами державного нагляду за діяльністю страховиків у багатьох країнах світу, зокрема у США, Канаді, Польщі, Казахстані [7]. Найпопулярнішою є модель нагляду CAMELS, в основу якої покладено концепцію нагляду відповідно до ризиків [9].

У діяльності будь якої компанії можуть виникнути події, наслідки яких важко передбачити. Така ймовірність робить бізнесову діяльність уразливою до ризиків, які впливатимуть на її прибутковість. Для того щоб передбачити можливі негаразди, необхідно, по-перше, вивчити ризики, притаманні специфіці діяльності компанії, по-друге, постійно оцінювати їхній вплив на результати діяльності компанії, і по-третє, розробляти заходи щодо запобігання або пом'якшення наслідків впливу можливих ризиків.

Основні ризики, притаманні діяльності страхової компанії, зображено на рис. 1 [7].

Серед ризиків можна виокремити *кредитний*, який виникає, коли будь-який контрагент, такий

Рис. 1. Ризики, притаманні діяльності страхових компаній

як позичальник, власник полісу, перестрахова компанія або брокер, не може або не хоче вчасно виконати зобов'язання фінансового характеру. *Відсотковий ризик* виникає внаслідок зміни відсоткових ставок і є результатом незбігання у часі при переоцінці активів і зобов'язань страхової компанії. *Валютний, або курсовий ризик* спричинений зміною обмінних курсів. *Ціновий ризик* (або ризик, пов'язаний із визначенням продукту) виникає через потенційну можливість продажу страхових продуктів, за якими вартість прийнятих зобов'язань перевищує дохід, отриманий від реалізації полісів. Тобто при розробці нового продукту страхові компанії мають справедливо розрахувати платіж на основі очікуваних майбутніх вимог і витрат, пов'язаних із врегулюванням заявлених вимог. *Правовий, або регуляторний ризик*, тобто ризик порушення вимог законодавства і ризик репутації, виникає в разі розголошення інформації про недотримання компанією нормативних положень або стандартів професійної етики.

Для запобігання і подолання негативних наслідків можливих ризиків усесвітньо відомі страхові компанії накопичили великий досвід. Зазвичай компанії, які дотримуються виважених підходів, долають зазначені ризики. Це можливо шляхом розробки та запровадження стратегії ведення бізнесу та підтримки належного рівня капіталу, який є буфером для покриття можливих збитків. У разі нездатності адекватно оцінювати ризики страхова компанія може або завищити необхідний рівень капіталу, або знизити його.

У свою чергу, наглядовий орган повинен мати ефективний інструментарій для здійснення самостійної оцінки видів ризиків, підзвітних страхових компаній, кваліфікованого прогнозування вірогідності та часу їх настання для того, щоб вчасно виявити і запобігти негативним наслідкам впливу таких ризиків на споживачів страхових послуг та взагалі на стабільність у страховій галузі.

Модель CAMELS є однією з широко відомих моделей нагляду і застосовується державними регуляторами у США, Канаді та інших країнах, де поширена методика нагляду на основі ризиків [10]. Назва CAMELS є акронімом від складових цієї моделі (див. рис. 2).

Концептуальна основа моделі CAMELS полягає у виокремленні складових, які всебічно висвітлюють аспекти діяльності страхових компаній, а також у відображенні зв'язку кожної складової із можливими ризиками, що і дає змогу здійснити аналіз впливу можливих ризиків на результати діяльності страховика.

Методологічна основа моделі полягає у детальному аналізі її складових шляхом поєднання даних зі звітності страховика, включаючи звіти актуаріїв і аудиторів, та інформації, отриманої під час виїзних перевірок, спілкування з керівництвом компанії, а також відомостей, виявлених під час моніторингу засобів масової інформації. Аналіз звітних даних враховує тенденцію зміни показників у часі. Окремі показники та коефіцієнти, що розраховуються за допомогою звітних даних, зводяться у таблиці, що значно спрощує їх порівняння та аналіз відповідних тенденцій.

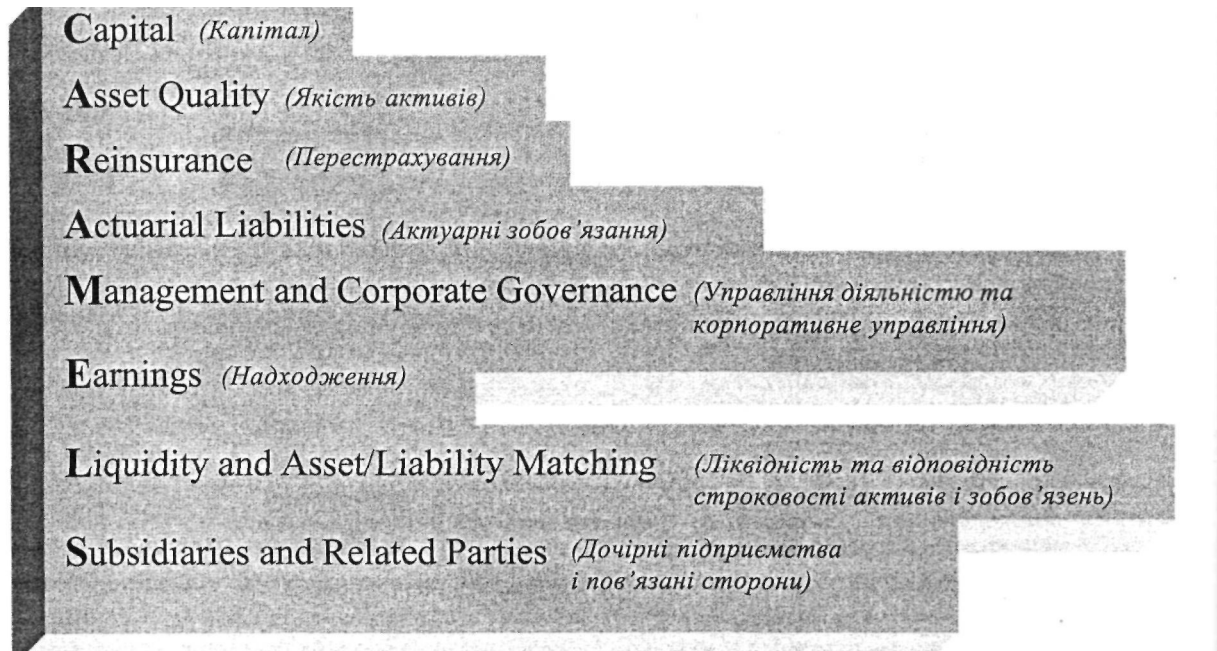

Рис. 2. Складові моделі CAMELS

Слід зазначити, що аналіз ризиків має як якісну, так і кількісну оцінку. Якісна оцінка значною мірою залежить від кваліфікації аналітика наглядового органу. Для кількісної оцінки застосовуються *Тести раннього попередження* (далі — ТРП). ТРП - це система фінансових показників, розроблена спеціально для допомоги оцінки характеру ризиків, притаманних діяльності страховика. Ці тести застосовуються під час аналізу складових моделі. До кожної складової моделі є перелік запитань, відповіді на які дають змогу аналітику оцінити ризик і сформулювати свої рекомендації.

Стисло окреслимо деякі складові моделі та їх зв'язок із ризиками.

Капітал визначають як різницю між активами і зобов'язаннями компанії, цей показник також називають «чистими активами» (в Україні чисті активи визначають як активи за вирахуванням зобов'язань і нематеріальних активів).

При аналізі цієї складової аналітику слід визначити:

- чи є капітал компанії достатнім, щоб захистити її від неочікуваних потрясінь, захистити власників полісів, збалансувати ймовірні розбіжності, що можуть виникнути при завищеній оцінці активів і заниженій оцінці зобов'язань? Рівень ризику буде тим меншим, чим вищий рівень капіталу відносно активів та зобов'язань компанії;

- чи дотримується компанія нормативних вимог щодо капіталу? (правовий ризик);

- чи відповідає коефіцієнт платоспроможності

компанії, розрахований за ТРП, мінімальним вимогам;

- якою є тенденція капіталу компанії за останні 5 років;

- чи має компанія визначену політику щодо виплати дивідендів.

Якість активів. Головна мета при аналізі цієї складової моделі полягає в оцінці інвестиційного портфелю компанії з точки зору кредитного ризику. Відомо, що ступінь кредитного ризику різний для певних інвестиційних активів. Більш ризикові активи, як правило, забезпечують більш високий дохід, і страхова компанія має збалансувати цей ризик. Слід звернути увагу на частку інвестиційних активів у загальній сумі активів. Якщо вона менша 70%, слід з'ясувати причини цього. Для уникнення ризику концентрації, інвестиції в одного контрагента зазвичай не повинні перевищувати 5% від загальної суми активів.

Аналітик шукає відповіді на такі запитання.

- Чи вистачає у компанії інвестиційних активів для покриття страхових резервів? Чи відповідають ці категорії активів вимогам чинного законодавства? Якою є частка цих активів відносно загальної суми активів компанії (ризик ліквідності, правовий ризик)?

- Чи відбулися будь-які суттєві зміни в інвестиційному портфелі компанії за останній рік? Чи є інвестиційний портфель компанії занадто ризиковим, чи компанія здійснює свої інвестиції у безпечний і надійний спосіб (кредитний та операційний ризику)?

• Чи має компанія інвестиційну політику та чи дотримується вона нормативних вимог, встановлених для інвестиційної діяльності (правовий ризик)?

Перестраховання дає змогу страховій компанії обмежити страхові ризики, а також збільшити обсяги діяльності. Обсяги перестраховання традиційно різні для компаній, що займаються страхуванням життя, і для компаній, які займаються іншими видами страхування. Для других перестраховання набуває більш важливого значення через менш передбачуваний обсяг зобов'язань. Також для них існує ризик залежності. Так, залежність від перестрахових партнерів із фінансовими проблемами може призвести до того, що компанія буде вимушена самостійно виплачувати всі вимоги, що, у свою чергу, може негативно вплинути на її платоспроможність.

Так, ключовими запитаннями для аналітика є такі.

• Наскільки значною є залежність компанії від перестраховання? Яку частку в загальному зборі платежів становить вхідне перестраховання?

¹ Чи дотримується компанія послідовної стратегії у перестрахованні (ризик страхової діяльності та відповідальності)? Чи є перестрахові партнери компанії фінансово надійними (кредитний ризик)?

• Чи врегульовує компанія свої перестрахові відносини належним чином (операційний ризик)?

Ліквідність та відповідність строкості активів і зобов'язань. Ця складова моделі має різне значення для компаній, які займаються страхуванням життя, і для компаній, які займаються іншими видами страхування. Перші мають довгостроковий характер зобов'язань, тому для них важливо насамперед забезпечити відповідність очікуваних грошових потоків майбутнім зобов'язанням. Для других ключове значення має ліквідність активів, оскільки такі компанії зазвичай мають короткострокові контракти.

Отже, аналітик шукатиме відповіді на такі запитання.

• Чи має компанія достатньо ліквідних активів для покриття короткострокових зобов'язань (ризик ліквідності)?

• Чи збалансовані у строках активи та зобов'язання компанії, і чи має вона визначену політику щодо узгодженості активів і зобов'язань за строками (відсотковий ризик, стратегічний ризик)?

• Чи контролює компанія валютні ризики, і чи відповідає розмір активів, представлених в іноземній валюті, зобов'язанням компанії в іноземній валюті (валютний/курсовий ризик)?

У разі застосування такого методу суттєво змінюється роль аналітика в органі нагляду. Він

повинен вміти завчасно оцінити ризики, які впливатимуть на діяльність страховика, що вимагає поєднання наукових підходів і суб'єктивних суджень на основі власного досвіду і знань. Так, значно зростають вимоги до кваліфікації кадрів державного регулятора. Завданням аналітика є повна детальна оцінка фінансового стану страхової компанії, її діяльності, а також прогнозування перспектив розвитку компанії. Під час аналізу звітності страховиків аналітик порівнює показники компанії з аналогічними за попередні періоди, з середніми показниками по всьому страховому сектору, оцінює та порівнює заявлений (очікуваний) бюджет компанії із фактичним, а також аналізує показники ТРП. Ці тести застосовуються для ідентифікації компаній, в яких існує ймовірність виникнення фінансових проблем. Результати тестів вказують, на які аспекти діяльності компанії слід звернути увагу і проаналізувати більш ретельно.

З огляду на недоліки законодавчого забезпечення та обмеженість людських ресурсів державного регулятора України, ми пропонуємо таку модифікацію нагляду на основі ризиків та поетапне застосування моделі CAMELS для України.

Eman 1. На першому етапі аналітик наглядового органу, виконуючи функцію моніторингу, за допомогою аналізу звітності страховиків та певного набору розрахункових коефіцієнтів або адаптованих ТРП, визначає можливі ризики для діяльності кожної страхової компанії. Ризики оцінюються відповідно до їх критичності щодо загрози стабільній роботі страховика, і визначаються компанії, діяльність яких у майбутньому може призвести до неплатоспроможності страховика або банкрутства. Запровадження рейтингової системи забезпечить базу для порівняння страховиків із метою виявлення найсильніших та найслабкіших установ і дасть змогу приділяти більше уваги тим установам, які вимагають більш ретельного нагляду.

Eman 2. Найбільш пріоритетними для наглядового органу стають компанії, у яких виявлено певні критичні ризики і які загрожують подальшій стабільній діяльності. Такі компанії підлягають виїзній перевірці, що спрямована на поглиблене з'ясування характеру ризиків. Під час такої інспекції можна зробити більш обґрунтовані висновки щодо проблем у роботі страховика, і за необхідності втрутитися з метою виправлення ситуації.

Eman 3. У разі виявлення реальної загрози інтересам клієнтів страховика, фахівцям регулятора разом із керівництвом компанії бажано розробити

план дій щодо поліпшення фінансових результатів діяльності компанії у визначений термін.

Етап 4. Регулятор має пильно стежити за процесом виконання такого плану та контролювати досягнуті результати.

Висновки

Проведений аналіз моделі CAMELS показав, що концептуальна основа методики може бути рекомендована до використання в Україні. В результаті, методика була модифікована з урахуванням реалій страхового ринку України, апробована та успішно впроваджена в роботу Держфінпослуг.

Така модифікація методу нагляду на основі ризиків має низку переваг порівняно з методом нагляду за дотриманням вимог. Безперечно, що попередити ризик та запобігти виникненню фінансових проблем є більш оптимальним, ніж виявити їх потім та працювати над їх усуненням. Застосування в розглянутому методі ТРП дає можливість діяти з метою попередження проблем. ТРП, окрім оцінки характеру ризиків, визначають також і їх кількісний вимір. Це дає змогу алгоритмізувати та запрограмувати етап аналізу, на якому виокремлюються страховики, в яких у результаті тестування виявлено певні критичні ризики, що загрожують стабільній діяльності. У визначених страхових компаніях слід провести подальший поглиблений аналіз характеру ризиків на другому етапі.

Такий розподіл на етапи дає можливість наглядовому органу певною мірою вирішити свої кадрові проблеми щодо їх кількості та фаховості, оскільки сприяє концентрації ресурсів наглядового органу, спрямовуючи їх на компанії, в яких виявлено сфери високого ризику. Зосередженість саме на проблемних компаніях і є основною причиною, яка пояснює меншу потребу в людських ресурсах для запропонованого методу нагляду на основі ризиків, порівняно з наглядом за дотриманням вимог.

Слід зазначити, що на сьогодні законодавство України у сфері страхування не сприяє нагляду на основі ризиків. Отже, важливим завданням є вдосконалення нормативної бази щодо переходу до принципів і стандартів Міжнародної асоціації нагляду за страховою діяльністю.

Крім цього, варто звернути увагу на недостатню інформативність форм звітності. Держфінпослуг провела значну роботу щодо формування реєстру страхових компаній України й удосконалення звітності страховиків. Однак, зазначимо, що сучасні методики потребують більш розгалуженої інформації про роботу страхової компанії, яку наразі не передбачено в звітних даних страховиків України.

Подальші дослідження у сфері розширення арсеналу методів нагляду за страховиками будуть спрямовані на створення оригінальної моделі фінансового експрес-аналізу страховиків.

1. *Базилевич В. Д.* Страховий ринок України.- К.: Знання, 1998.-371 с
2. Принципи та стандарти Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю / Пер. з англ.- Представництво Світового банку в Україні.- К.: Видавничий дім «Козаки», 2002.- 216 с
3. Страхування: Підручник / Керівник авт. колективу і наук, редактор С. С. Осадець. 2-ге вид., перероб. і доп.- К.: КНЕУ, 2002.- 599 с
4. *Орланюк-Малицкая Л. А.* Платежеспособность страховой организации.- М.: Анкил, 1994.- 151 с.
5. *Хэмpton Д. Д.* Финансовое управление в страховых компаниях / Пер. с англ.- М.: Анкил, 1995.- 263 с.
6. *Приходько В. С.* Бухгалтерський облік страхової діяльності: Навчальний посібник.- 2-ге вид., доп. й перероб.- Київ: Лібра, 2002.- 216 с.
7. *Хобарт Р. Дж.* Керівництво з впровадження і здійснення моніторингу діяльності страхових компаній на основі ризиків, видане для Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України.- К., 2005.
8. *Плешков А. П., Орлова И. В.* Очерки зарубежного страхования / Моск. гос. ин-т междунар. отношений МИД РФ (ун-т) и др.- М.: АНКІЛ, 1997.- 198 с.
9. Minimum Continuing Capital and Surplus Requirements (MCCSR).- www.osfi-bsif.gc.ca
10. *Savage L.* Differences in Risk Based Supervision: Insurance and Banking, <http://www.lscanada.com/diffe.htm>

К. Hrozava

RISK BASED SUPERVISION METHOD FOR INSURANCE COMPANIES

This work presents CAMELS model, which is successfully used in western countries. A modified risk based insurance supervision method is proposed along with the expediency of its application in Ukraine. The implementation of such method would contribute to the concentration of human resources of the supervisory authority, thus directing them to the companies with high risk areas.